

Ökológiai válság: társadalmi hatások és társadalmi válaszok¹

Előszó

Csurgó Bernadett² – Kerényi Szabina³ – Kőszeghy Lea⁴
– Megyesi Boldizsár⁵

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.17969>

Az ökológiai válság a társadalom minden szegmensére hatással van. Az éghajlatváltozást érintő társadalmi kérdések, mint például a fenntartható fogyasztás és a környezettudatos magatartás, a klímaváltozás étel- és termelésre, egészségi állapotra, energiahasználatra gyakorolt hatásai vagy a mindennapi szóhasználat részévé vált klímaszorongás az utóbbi években a közbeszédben, a szakmai és politikai diskurzusokban is egyre hangsúlyosabbá váltak. Az éghajlatváltozás természettudományos megközelítése mellett az ökológiai válság társadalmi hatásai, ezek térbeli-társadalmi eltérései, valamint az ökológiai válságra adott társadalmi válaszok, az adaptációs lehetőségek és képességek egyre jelentősebb szerepet töltenek be a tudományos diskurzusokban.

A kifejezetten a társadalom és természet viszonyát tematizáló szakszociológia, a környezetszociológia a '60-es évek végétől alakult ki, és mára jelentős, interdiszciplináris tudományággá nőtte ki magát. E folyamat részeként a korábban vélt antropocentrizmusuk az embert a környezetből mint a kulturális innováció és adaptáció révén kiemelhető entitást tételező vélt megközelítésük (Human Exemptionalism Paradigm, HEP) miatt a korai környezetszociológia által bírált klasszikus szociológiaelméleti szerzők – Weber, Durkheim, Marx – művei is újragondolásra és -értékelésre kerültek. Eközben a mainstream szociológiaelmélet is egyre inkább reflektált az ember és természeti környezete viszonyára. Az elmúlt évtizedekben számos, részben egymásra reflektáló társadalomtudományi elméleti keret alakult ki a társadalom és természet viszonyának, valamint e viszony különböző fel-

1 Fenntartható fogyasztási mintázatok, viselkedési stratégiák és tudáshasználat a magyar társadalomban. A fenntartható étel- és energiafogyasztás társadalomtudományi elemzése, NKFIH K138020, 2021.10.01 – 2025.09.30. Kutatásvezető: Csurgó Bernadett

2 HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet; METU Marketing és Kommunikáció-tudományi Intézet, email: csurgo.bernadett@tk.hun-ren.hu

3 HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet, email: kerenyi.szabina@tk.hun-ren.hu

4 HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet, email: koszeghy.lea@tk.hun-ren.hu

5 HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet, email: megyesi.boldizsar@tk.hun-ren.hu

fogásainak és vetületeinek értelmezésére. A társadalom és a természet, illetve a társadalom és az ökológia bonyolult kapcsolatának vizsgálatában számos megközelítés emelkedett ki, így körvonalazódni kezdett az új ökológiai paradigma, s megjelentek a politikai gazdaságtani, neomarxista, de ugyanakkor neoliberális megközelítések is, valamint a szociális konstruktivizmus, a világregndszer- és világkormányzás-elmélet, a környezeti igazságosság elmélet, a társadalmi mozgalmak elmélete, Beck kockázati társadalomelmélete, feminista elméletek, jogtudományi megközelítések (például környezeti kriminológia), sőt akár politikai és foglalkoztatásszociológiai értelmezések is (Catton–Dunlap 1978, Pellow–Brehm 2013, Buttel et al. 2002). Az elemzett témák köre is széles, kiterjed egyebek mellett a környezetre ható társadalmi tényezők vizsgálatára, a környezeti problémák társadalmi egyenlőtlenségeire, a környezeti társadalmi mozgalmak működésére, a materiálisan létező környezeti problémák mint társadalmi konstrukciók létrejöttének mechanizmusaira (és ebben például a társadalmi mozgalmak szerepére), a politikai szereplők viselkedésére az ökológiai válság kontextusában, a globalizáció és az ökológiai válság, illetve az arra adott válaszok összefüggéseire, a társadalmi és környezeti igazságosság összefüggéseire, a környezetkárosítás jogi szankcionálhatóságának kérdésére.

A lehetséges kérdések vizsgálata nemcsak tudományos szempontból fontos: ezek nélkül a klímaváltozás fékezését célzó, illetve a válságadaptációs intézkedések könnyen sikertelenné, sőt társadalmi, politikai feszültségek forrásává válhatnak.

A különszám célja, hogy a legfrissebb hazai kutatási eredmények alapján bemutassa az ökológiai válság társadalmi aspektusait, az ökológiai válsággal kapcsolatos attitűdöket, normákat, ismereteket és viselkedési formákat, illetve az ezeket befolyásoló, különböző társadalmi-gazdasági-kulturális tényezőket. A különszám az ökológiai válság társadalmi aspektusainak széles körű megközelítésére törekszik. A jelenlegi lapszámban, amely az: Ökológiai válság: társadalmi hatások és társadalmi válaszok különszám első része a tanulmányok a környezetvédelem érdekében való fizetési hajlandósággal, a környezettudatosság és gondoskodás-etika összefüggésével, az energiaátmenet és az örökségvédelem közötti feszültségekkel, potenciális szinergiákkal, valamint a klímaszakértők saját szerepükre és a hazai klímaválságra vonatkozó percepcióival foglalkoznak.

A környezeti és klímakérdésekről jellemzően mindenkinek van véleménye, de a problémalistákon viszonylag hátul szerepelnek. A szakirodalom a környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdöket egy lehetséges felosztás szerint négy dimenzióban méri. Ezeket a kutatások a pszichológiai, szociálpszichológiai szakirodalomból inspirálódva a környezetvédelmi énkép, a környezetvédelemmel szembeni belső morális elvárások, a környezetvédelemmel összefüggő vélt társadalmi normák és az állammal, illetve a tágabb intézményi rendszer környezeti intézkedéseivel szembeni elvárások alapján mérik (Abrahamse et al. 2007; Abrahamse–Steg 2011, 2013; van der Werff–Steg–Keizer 2013; Magyarországon is például: Czibere–Kovács–Megyesi 2020). Ennek alapján azt látjuk, hogy a környezetvédelem kérdéseiben általában egységes és nagy

a szakértői egyetértés, a részletesebb elemzések azonban feltárják, hogy a társadalom különböző szegmensei eltérő módon látják ezeket (Megyesi 2023).

Számos kutatás rámutatott arra, hogy a fiatalabb korosztályt jobban foglalkoztatják a klímaváltozás kérdései. Jellemzőbb körökben például a klímaváltozás ellen történő mozgósíthatóság, a társadalmi és politikai részvétel különböző szinteken, de ugyanúgy a klímaszorongás is. Utóbbi egyre ismertebb és szélesebb körben használt fogalom, amely a klímaválság emberre, természeti és épített környezetre, jövő generációkra gyakorolt hatásából következő negatív érzéseket, stresszt, szorongást foglalja össze, s elsősorban az egészségtudományok, a pszichológia és az ökológia tudományai kezdtek el foglalkozni vele az utóbbi években (Hickman et al. 2021, Pihkala 2020, Khalaim–Budziszewska 2024). A klímaszorongás és tágabban véve az ökológiai válság okozta társadalmi vetületek azonban túlmutatnak a pszichológián és az ökológián, és egyre több kutatás jelenik meg a társadalomtudományokban is. Ezek jellemzően a válságok politikai mozgósításra gyakorolt hatását (Davidson 2024) vagy a válságok idején a politikai rendszerekbe vetett bizalmat (Verner 2023) vizsgálják elsősorban a politikatudományban, illetve a klímaváltozás társadalmi hatásait elemző kutatásokon keresztül a szociológiai kutatásokban (Steverson 2023, Wiertz–De Graaf 2022). A szociológia legfontosabb kérdései, hogy a klímaválság hogyan érinti a társadalom különböző szegmenseit, mi az egyes társadalmi csoportok percepciója az ökológiai válságról és a fenntarthatóságról, s például társadalmi szempontból mennyiben számít kiváltságnak a klímaszorongás. Ez utóbbi ellentmondásossága abban rejlik, hogy a klímamozgalmak, illetve „klímageneráció” döntéshozókat megcélzó nyomásgyakorlása, valamint az emiatti szorongás mellett megjelenő „ökológiai büntudat” is a jóléti országok jól iskolázott, könnyen mozgósítható csoportjaira jellemző (Ray 2020), míg a klímaválság elsősorban és legközvetlenebbül a társadalmilag sérülékenyebb csoportokat veszélyezteti. Ahogy a szakirodalom is leszögezi, a klímaváltozás ugyan egyaránt érinti a „globális észak” és „globális dél” dichotómiájában megjelenített jólétiként, illetve fejlődőként aposztrofált régiókat (Ogunbode et al. 2022), a társadalmi és politikai válaszok eltérőek. A klímaválság nyomán a „globális déli” területeket sújtó aszály, ivóvízhiány és politikai bizonytalanság következtében a „klímamenekültek,” továbbá a „klímamigráció” jelenségeivel is kiemelten foglalkoznak immár a társadalomtudományok (Bonneux–Van Praag 2024).

A klímaszorongás és a klímaváltozás következtében fellépő társadalmi átalakulások folyamataiban azonban a szociológiai kutatások nem pusztán a válságjelenségekre fókuszálnak, hanem olyan kezdeményezésekre is, amelyek közösségi megoldásokat keresnek a fenntarthatóság és az ökológiai válság jelentette problémákra. Így terjedtek el az utóbbi években Magyarországon is az olyan, hol lazább együttműködések, hol pedig szorosabb közösségek, mint a tiszta élelmiszereket nyújtani, a helyi termelőket támogatni kívánó kosárközösségek, a városi kertészetek és az energiaközösségek (Csurgó 2024). Ezek szinte kizárólag alulról szerveződő, helyi

lakosok, civil szervezetek, esetleg önkormányzatok által létrehozott és működtetett kezdeményezések, amelyeket jellemőzen az ökológiai tudatosság keretez, megvalósulásukban azonban pragmatikus, gyakorlati célokra törekszenek, úgymint a finom, egészséges, vegyszermentes ételmiszerhez való hozzájutás vagy egy másik szinten a helyi gazdaságok, helyi kereskedelem támogatása a piaci szereplők kihagyásával, vagyis bizonyos értelemben gazdasági innovációknak is tekinthetők. Fontos azonban leszögezni, hogy a kezdeményezések egy részében inkább középosztálybeli fogyasztói preferenciákról szó, és nem minden esetben jelenik meg az ökotudatosság dimenziója, amely tudatos, közösségi, önellátást megcélzó megoldások felé törekszik és explicit módon reflektál olyan kérdésekre, mint az ételmiszerhez, a városi terekhez való jog (a városi kertészetek esetében) vagy a társadalmi igazságosság (Tornaghi–Certomá 2019, Wallinder 2024).

Ugyanakkor az is elmondható, hogy ezek a kis léptékű, az éghajlatváltozásra adott helyi, egyéni válaszok valójában nem az éghajlatváltozás okozta kihívások mérséklésére, hanem az ezekhez kapcsolódó, de nem környezeti, hanem például egészségügyi kérdésekre adnak választ.

A korábbi kutatások kísérletet tettek arra, hogy legalább a fogyasztás különböző részterületein jobban megértsék a környezettel, éghajlatváltozással kapcsolatos attitűdök és a tervezett vagy megvalósult cselekvések közötti kapcsolatot, ezek alapján azonban gyakran nehéz egyértelmű és világos következtetéseket megfogalmazni. Az írások szerzői egyetértenek abban, hogy az egyes jelenségek mögött multikauzális magyarázat állhat, de talán pont azért, mert magát a problémát az elmúlt évek válságai valamelyest háttérbe szorították, az adott tanulmányokban megjelenő magyarázatok eltérőek, olykor egymásnak is ellentmondóak. Bár arról kialakulni látszik egy bizonytalan konszenzus, hogy a társadalmi státusz, a jövedelmi helyzet és az ideológiai meggyőződések kapcsolatban állhatnak az éghajlatváltozás érzékelésével, a kapcsolat jellegét illetően csak további bizonytalanságokkal találkozunk.

A különszámban a klímaattitűdöket Nistor Laura és Bálint Gyöngyvér a környezetvédelem érdekében való fizetési hajlandóság alapján vizsgálja. Bár a módszert sok kritika éri, kétségtelen előnye, hogy segíthet megérteni, a valódi cselekvések szintjén vajon hajlandóak-e tenni az egyének környezetvédelmi célokért, azaz nemcsak a környezetvédelmi attitűdöket ismerjük meg, hanem közelebb jutunk az individuális gyakorlatok megértéséhez is. Az írás több adatbázison vizsgálja a fizetési hajlandóság alakulását és az azt befolyásoló szociodemográfiai tényezőket.

A természet és társadalom kapcsolatáról szóló tudományos diskurzus a kezdetektől foglalkozik a nemek, elsősorban a nők és a természet közötti összefüggés vizsgálatával. Az ökofeminizmus egyenesen amellet érvel már a 1970–80-as évek óta, hogy a nők eredendően közelebb állnak a természethez (Howell 1997, Banerjee–Bell 2007). Az ökofeminizmus a feminizmust és a környezetvédelmet összekötő mozgalom, amely azt állítja, hogy a nők és a természet uralma a patriarchális és kapitalista rendszerek egymással összefüggő következménye (Mondal–Majumder 2019). Az ökofeminizmus

amellett érvel, hogy gondoskodás és az együttműködés élvezzen előnyt az uralkodással szemben (Mondal–Majumder 2019). Az ökofeministák szerint az ökológiai túléléshez társadalmi és szellemi átalakulásra van szükség, és a természetnek modelleket kell nyújtania a nem hierarchikus rendszerekhez (Howell 1997).

Jelentőse ellenére az ökofeminizmust a környezetvédelemmel foglalkozó társadalomtudósok nagyrészt figyelmen kívül hagyták, mivel gyakran inkább ideológiai, mint tudományos kérdésnek tekintik. A probléma megoldására alternatív megközelítésként az *eco gender studies* javasolták (Banerjee–Bell 2007). Az ökogender tanulmányok a nemek és a környezeti kérdések kapcsolódási pontjait vizsgálják, megkérdőjelezve a környezeti társadalomtudományok hagyományos megközelítéseit (Banerjee–Bell 2007). Ez a perspektíva a nemek viszonylagos aspektusait és más egyenlőtlenségekkel való kölcsönhatását hangsúlyozza, eltávolodva a természet esszencialista szemléletétől. A jólét, a karbonintenzitás és/vagy karbonlábnyom összefüggését vizsgáló kutatások azt mutatják, hogy a nemek közötti egyenlőség bizonyos aspektusai, például a nők erősebb parlamenti részvétele a karbonlábnyom és -intenzitás csökkentéséhez járulhat hozzá. Ugyanakkor a nők nagyobb mértékű munkaerőpiaci részvétele inkább növelheti a karbonintenzitást.

A legújabb kutatások – továbblépve a nemek közötti egyenlőtlenségek és a fenntarthatóság kapcsolatának feltárásán – a gondoskodásetika összefüggésében tárgyalják a fenntarthatóság kérdését. A gondoskodásetika az empátiát, a kapcsolatok és a felelősséget hangsúlyozza a másokkal és a környezettel való emberi interakciókban (Mukherjee–Venkataraman 2024).

A kutatások tehát azt mutatják, hogy a nemek és a fenntarthatóság közötti kapcsolat összetett és sokrétű. Míg a korai elméletek azt sugallták, hogy a nők eredendően jobban kötődnek a természethez, és így nagyobb felelősséget éreznek annak megőrzéséért, az empirikus bizonyítékok és az újabb elméleti nézőpontok árnyaltabb megértést biztosítanak. A nemi szerepeket, az erőforrásokhoz való hozzáférést és a környezetről való ismereteket kulturális, társadalmi és gazdasági tényezők alakítják (Mondal–Majumder 2019, Mukherjee–Venkataraman 2024).

Ehhez a szerteágazó és gazdag szakirodalmi diskurzushoz kapcsolódik Acsády és Brys *A környezettudatosság, a gondoskodásetika és a nemekkel kapcsolatos attitűdök összefüggései* című tanulmánya, amelyben a természeti környezet iránt érzett felelősség kapcsolatát vizsgálják a genderattitűdökkel és a társas gondoskodói etikával összefüggésben egy 2023-as országos reprezentatív kérdőíves vizsgálat eredményei alapján. A Penalizált, lineáris LASSO-regresszió alkalmazásával megállapítják, hogy a környezettudatosság erős kapcsolatot jelez a társas gondoskodói etikával, míg közepesen erős kapcsolat mutatható ki az egalitárius genderattitűddel. Elemzésük megerősíti a nemzetközi szakirodalom legújabb eredményeit is, miszerint a válaszadó neme önmagában nem befolyásolja jelentősen a környezettudatosságot. A környezet és az embertársaink iránt érzett felelősség inkább összefügg az egyén értékrendjével, mint a nemével.

Az attitűdök vizsgálatával kimutatják, hogy a magyar lakosság többsége egyetért a természeti környezet iránt érzett felelősség és a társas gondoskodói etika értékeivel. Emellett az egalitárius genderattitűd elfogadottsága viszonylag magas a magyar lakosság körében, és e téren nincs jelentős különbség a nők és a férfiak válaszaiban. Összeségében a vizsgálat fő eredménye, hogy a magyar lakosság körében a gondoskodói etika, a nemek egyenlőségtudatos értelmezése és a környezettudatosság között kimutatható, szoros kapcsolat van, és a nemekre vonatkozó modern, egalitárius szemlélet erősítheti a környezet iránt érzett felelősségérzetet.

Az emberi tevékenységek közül az energiahasználat kiemelt szerepet játszik a klímaváltozásban, mindenekelőtt az üvegházhatásúgáz- (ÜHG)-kibocsátás révén. Emiatt az energiahasználat átalakítása kiemelt jelentőségű az ÜHG-kibocsátás csökkentése érdekében, vagyis az energiaátállítás a klímaváltozás elleni küzdelemben. E felismerésből kiindulva az energetikai átállítás a nemzetközi szakpolitikai napirend egyik legfontosabb témájává vált. Az elmúlt években megkezdődött és jelenleg is folyik az energetikai átállást támogató szakpolitikai intézkedések, támogatási rendszerek kidolgozása. 2021 óta, a Covid19-járvány utáni gazdasági újraélénkülés, valamint Oroszország ukrajnai agressziójának energiapiacra és -politikára gyakorolt hatása következtében új energiaválság bontakozik ki (Mišić–Nosko 2023, European Council 2024), ami a háztartások számára hirtelen adaptációs kényszerrel járt, egyebek mellett az energiaárak hirtelen emelkedése következtében. Az energiafelhasználás, annak problémái, az energiaátállást, illetve az energiaválságra adott háztartási szintű adaptációt befolyásoló erőforrások, tudatosság, tudás és attitűdök ugyanakkor meghatározott társadalmi és területi mintázatot mutatnak. Ennek következtében a vonatkozó szakpolitikai intézkedések és támogatási rendszerek a társadalmi, térbeli egyenlőtlenségek növekedéséhez vezethetnek. Erre reflektál az energiahasználatot a társadalmi és területi igazságosság fogalmi keretébe helyező szakmai diskurzus (Bouzarovski 2018, 2022, Bouzarovski–Simcock 2017, Jenkins et al. 2016, Kiss 2023, Newell–Mulvaney 2013, Sovacool et al. 2017, Tirado Herrero 2023).

Horzsa Gergely cikke az energiaátmenetre vonatkozó szakpolitikák megvalósulásának egy specifikus szeletét elemzi egy nagyvárosi területen készült esettanulmány alapján: a megújuló energiahasználat és az örökségvédelem közötti feszültségeket és potenciális szinergiákat. A tanulmány ezt specifikus megközelítésben: az energiaátmenetről és az örökségvédelemről szóló narratívák alapján vizsgálja. Az elemzés bemutatja a két kiemelt téma fogalmainak differenciáltságát: az örökségvédelemhez például az esztétikum, a hely szellemének tisztelete mellett a mozdulatlanság és a nyűg fogalmai kapcsolódtak, míg az energiaátmenethez egyfelől praktikus, pénzügyi szempontok, másfelől olyan elvontabb fogalmak, mint a természeti és szociális kihívások megoldásának lehetősége. Emellett rámutat az energiaátmenet és az örökségvédelem narratíváinak potenciális közös pontjaira. Ezek egyike a technológiaorientáltság, mivel mind az energiaátmenet, a megújuló energiahasználathoz kapcsolódó beavatkozások, mind az örökségvédelem jelentős műszaki,

technológiai beavatkozásokat és erről való tudást igényel. A másik közös pont a két narratívában – és ez utóbbi szakpolitikai szempontból különösen releváns megállapítás – az alulról építkező civil kezdeményezések nehézségei a helyi, illetve országos szabályozás és hatósági működés kontextusában, valamint az emiatti pesszimizmus az energiaátmenet és az örökségvédelem területén. A tanulmány fontos szála az energiaközösségek lehetőségeinek és korlátainak vizsgálata magyarországi, továbbá specifikusan a vizsgált nagyvárosi környezetben.

Az elemzés jól bemutatja, hogy a fenntarthatóbb energiatermelési és -fogyasztási megoldásokra való áttérés, valamint az épített környezet alakítása sem pusztán műszaki vagy jogi, hanem társadalmi kérdés, és mint ilyen, érdek- és értékrendszerbe, hatalmi viszonyokba ágyazott. Az elemzés és annak konklúziói rámutatnak továbbá, hogy a fenntartható környezethasználat egyes aspektusai is konfliktusba kerülhetnek egymással. Bár mind a két helyi mozgalom bizonyos értelemben valaminek a megóvására, konzerválására törekszik (természeti környezet, épített örökség), az energiaátmenet kapcsán a fókuszban sokkal inkább az öngondoskodás lehetősége, emellett pedig – a hely sajátosságai miatt – a közösségformálás szerepel.

A fenntarthatóság, a környezeti és a klímaválság az utóbbi évtizedekben a szakértők, civil szereplők és mozgalmak ügyeiből előlépett a társadalmat megmozgató – bár a különböző csoportokra eltérően és változó mértékben ható – fősodorbéli kérdéssé, amelyet a politikai pártok, kormányzati erők sem tudnak elkerülni. Közhelynek számít ugyan, hogy a közép- és kelet-európai régióban a klímaválság és a fenntarthatóság kérdései a polarizált politikai és gazdasági kérdések mögé szorulnak, egyre szélesebb társadalmi csoportokat foglalkoztatnak ezek különböző aspektusai, az egyre markánsabban tapasztalható, radikálisan változó, időnként extrém időjárási körülményektől kezdve a klímaválság mezőgazdaságra, élelmiszer-ellátásra, mindennapi életre gyakorolt, kevésbé nyilvánvaló hatásaiig.

Az utóbbi években a klímamozgalmak, klímatudatos megmozdulások elsősorban a fiatal, huszon-, sőt tizenéves korosztálynál jellemzők, amihez nagyban hozzájárultak a nemzetközi klímamozgalmak (legismertebb ezek között a *Fridays for Future*, *Extinction Rebellion*, nem függetlenül Greta Thunberg svéd aktivista rendszeres és nagy sajtóvisszhangot kapott tiltakozásaitól), amelyek régiókba, így Magyarországra is begyűrűztek (Mikecz–Oross 2022). Bár nálunk ezek a tüntetések a nemzetközi megmozdulásoknál kisebb léptéket vettek, illetve itthon is megfigyelhető volt az a jelenség, hogy elsősorban a jobb módú fiatalokat mozgósítottak, más szempontokból mégis figyelemreméltók. Egyfelől ezek a megmozdulások bevonták a társadalmi tiltakozásba a legfiatalabb korosztályt, a középiskolásokat, ahol az ilyen típusú politikai-társadalmi mozgósítás nem volt jellemző (kivéve talán a diákokat közvetlenül is érintő pedagógussztrájkokat), másrészt hozzájárultak ahhoz, hogy nagyobb hangsúlyt kapjon a nyilvánosságban a klímaváltozás, a környezetvédelem és a fenntarthatóság kérdése.

Varju Viktor egy nagyon aktuális és fontos problémát vet fel cikkében, amelynek címe *Vannak-e értékfüggetlen klímapolitikai szakértők és válaszok?* A tanulmány szakér-

tői interjúkon keresztül vizsgálja a klímaválság különböző percepcióit, nevezetesen azt, hogy a klímaszakértők mely kérdéseket, problémákat látják a legfontosabbnak, és hogyan érzékelik a lakosság hozzáállását a klímaválsághoz. A szerző egy másik, szintén nagyon fontos szempontot is vizsgál: hogyan befolyásolja a klímaszakértők szakmaiságát a saját társadalmi-politikai beágyazottságuk, politikai hovatartozásuk, pártpolitikai preferenciáik. A téma nem csupán azért kiemelten fontos, mert a mélyülő klímaváltozás korszakában egyre szélesebb körben és szerteágazóbban terjed a klímaválság diskurzusa, miáltal a szakértők véleménye egyre hangsúlyosabb szerepet kap, hanem mert szükséges megvizsgálni, hogy a klímatudományi szakpolitika mennyire működhet értékeslegesen egy erősen átpolitizált területen, ahol a pártpolitika befolyása kimondottan erős. Varju tanulmánya a klímaváltozás természeti, illetve társadalmi hatásaira fókuszálva három problémát vizsgál: a szakértők klímaváltozásról alkotott konstrukcióit, koncepcióit; meglátásaikat a klímaváltozáshoz való viszonyulásról; illetve hogy hogyan befolyásolja értékítéletüket társadalmi viszonyulásuk. A klímaválság kétféle vetületét különbözteti meg: az antropocentrikus inkább az emberekre gyakorolt hatást elemzi (az ember túlélése és a gazdaság, ahol előtérbe kerülnek az olyan témák, mint a mezőgazdaság, az élelmiszer-termelés biztonsága), míg a nem antropocentrikus érvek az ökoszisztémák fenntartásával foglalkoznak (olyan kérdésekkel, mint a biodiverzitás, a természet mint etikai entitás).

A tanulmány egyik erőssége, hogy a szakértői interjúk eredményével alátámaszt korábbi kutatásokat és társadalmi sejtéseket a klímaváltozás percepcióiról, így többek között megerősíti, hogy a klímaváltozás felfogásai leginkább az iskolázottsággal függnek össze. Emellett felhívja a figyelmet a klímaválság ágenseinek sérülékeny helyzetére az adott politikai keretrendszeren belül, amit nagyban meghatároz a forráshiányosság és a cselekvési tér beszűkülése az önkormányzatokban és a civil szervezetekben. Az interjúelemzések rávilágítanak, hogy a szakértők társadalmi háttértől és politikai hovatartozástól függetlenül minden esetben törekszenek szakértők maradni és objektív megállapításokat tenni.

A különszám első részében megjelenő tanulmányok az éghajlatváltozás társadalmi kérdéseinek számos aspektusát mutatják be. Az írások reflektálnak azokra a tudományos diskurzusokra és a mindennapi közbeszédben egyaránt jelen lévő, az éghajlatváltozásról és az ökológiai viselkedésről szóló narratívákra, amelyek arra keresik a választ, hogy hogyan csökkenthetőek a társadalom és az egyén környezeti hatásai magán- és közintézkedésekkel. A különszám fontos célkitűzése, hogy társadalmi egyenlőtlenségek megragadására törekszik a különböző társadalmi csoportok fenntarthatósági gyakorlatainak, attitűdjeik és tudásformáinak elemzésével. A lapszámban szereplő tanulmányok kvalitatív és kvantitatív módszerekkel egyaránt vizsgálják a természet, a társadalom és a környezeti fenntarthatóság társadalmi jellemzőit. A környezettudatosság, a fenntarthatósággal kapcsolatos attitűdök és gyakorlatok egyéni tényezőin túl foglalkoznak azzal is, hogy mindezek hogyan kö-

tődnek a különböző társadalmi-gazdasági tényezőkhöz és hogyan befolyásolhatják azokat.

A különszám további, 2025 folyamán megjelenő cikkei a magyar fiatalok klíma-attitűdjeit, azok jövőképre, gyermekvállalási tervekre gyakorolt hatását, az ökológiai közösségekben tapasztalható közösségi dinamikákat, a lakókörnyezet és a természettel való kapcsolat környezeti aggodalmakkal való összefüggéseit, valamint az energiaátmenetben, energiaválságban érvényesülő háztartási adaptáció térbeli-társadalmi különbségeit elemzik majd.

Irodalom

- Abrahamse, W. – Steg, L. – Vlek, C. – Rothengatter, T. (2007): The effect of tailored information, goal setting, and tailored feedback on household energy use, energy-related behaviors, and behavioral antecedents. *Journal of Environmental Psychology*, 27 (4), 265–276. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.08.002>
- Abrahamse, W. – Steg, L. (2011): Factors Related to Household Energy Use and Intention to Reduce It: The Role of Psychological and Socio-Demographic Variables. *Human Ecology Review*, 18 (1), 11.
- Abrahamse, W. – Steg, L. (2013): Social influence approaches to encourage resource conservation: A meta-analysis. *Global Environmental Change*, 23 (6), 1773–1785. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.07.029>
- Banerjee, D. – Bell, M. M. (2007): Ecogender: Locating Gender in Environmental Social Science. *Society & Natural Resources*, 20(1): 3–19. <https://doi.org/10.1080/08941920600981272>
- Bonneux, I. – Van Praag, L. (2024): Millions of climate refugees are coming! A critical media discourse analysis on climate change-induced migrants in Flemish press. *Environmental Sociology*, 10(4), 486–498. <https://doi.org/10.1080/23251042.2024.2369738>
- Bouzarovski, S. – Simcock, N. (2017): Spatializing energy justice. *Energy Policy*, 107 640–648. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.03.064>
- Bouzarovski, S. (2018): Understanding Energy Poverty, Vulnerability and Justice. In Bouzarovski, S.: *Energy Poverty*. Cham: Springer International Publishing, 9–39.
- Bouzarovski, S. (2022): Just Transitions: A Political Ecology Critique. *Antipode*, 54(4): 1003–1020. <https://doi.org/10.1111/anti.12823>
- Buttel, F. H, Dickens, P. Dunlap, R. E., Gijswijt, A (2002) Sociological Theory and the environment: an overview and introduction, in: Dunlap, R.E. – Buttel, F.H. – Dickens P. – Gijswijt, A. – Lanham, M.D. (szerk.) *Sociological Theory and the Environment: Classical Foundations, Contemporary Insights*, Rowman & Littlefield
- Catton, W. R.; Dunlap, R. E. (1978). „Environmental Sociology: A New Paradigm”. *The American Sociologist*. 13 (1): 41–49.

- Czibere, I. – Kovách, I. – Megyesi, G. B. (2020): Environmental Citizenship and Energy Efficiency in Four European Countries (Italy, The Netherlands, Switzerland and Hungary). *Sustainability*, 12 (3), 1154. <http://dx.doi.org/10.3390/su12031154>
- Csurgó, B. (szerk.) (2024): *Fenntartható élelmiszer- és energiafogyasztási mintázatok a magyar társadalomban*. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Davidson, J. P. (2024): The politics of eco-anxiety: Anthropocene dread from depoliticisation to repoliticisation. *The Anthropocene Review*, 11(2), 427–441. <https://doi.org/10.1177/20530196231211854>
- European Council (2024): *Infographic—Energy price rise since 2021*. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/energy-prices-2021/>
- Hickman, C. – Marks, E. – Pihkala, P. – Clayton, S. – Lewandowski, R. E. – Mayall, E. E. – Wray, B. – Mellor, C. – Van Susteren, L. (2021): Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: A global survey. *The Lancet Planetary Health*, 5(12), e863–e873. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00278-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3)
- Howell, N. R. (1997): Ecofeminism: What One Needs to Know. *Zygon*[®], 32(2): 231–241. <https://doi.org/10.1111/0591-2385.861997085>
- Jenkins, K. – McCauley, D. – Heffron, R. – Stephan, H. – Rehner, R. (2016): Energy justice: A conceptual review. *Energy Research & Social Science*, 11 174–182. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2015.10.004>
- Khalaim, O. – Budziszewska, M. (2024): “It should not only be technical education.” Students’ climate anxiety experiences and expectations toward university education in three European universities. *The Journal of Environmental Education*, 55(4), 308–323. <https://doi.org/10.1080/00958964.2024.2339824>
- Kiss, V. (2023): Háztartási energiafelhasználás, fenntarthatóság és társadalmi igazságosság: Kvantitatív elemzés a lakosságienergia-kvóták hazai háztartásokra gyakorolt lehetséges hatásairól. *socio.hu*, 13(4): 1–27. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2023.4.1>
- Megyesi, B. (2023) A környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdök és a Covid-válság érzékelése közötti összefüggések. In Csurgó, B. – Kovách, I. (szerk.): *A Covid-19 járvány társadalmi hatásai*. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, 121–137.
- Mikecz, D. – Oross, D. (szerk.) (2022): Éghajlatváltozás és politika. Attitűdök, tüntetők, reakciók. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Mišík, M. – Nosko, A. (2023): Post-pandemic lessons for EU energy and climate policy after the Russian invasion of Ukraine: Introduction to a special issue on EU green recovery in the post-Covid-19 period. *Energy Policy*, 177 113546. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2023.113546>

- Mondal, G. C. – Majumder, P. (2019): Ecofeminism: Encouraging Interconnectedness with Our Environment in Modern Society. *American Journal of Educational Research*, 7(7): 482–484. <https://doi.org/10.12691/education-7-7-7>
- Mukherjee, U. – Venkataraman, P. (2024): Re-evaluating the Alignment of Omnivorous Choice and Animal Farming with Sustainable Development: Insights from Care Ethics. *Problemy Ekorozwoju*, 19(1): 325–329. <https://doi.org/10.35784/preko.5324>
- Newell, P. – Mulvaney, D. (2013): The political economy of the ‘just transition’. *The Geographical Journal*, 179(2): 132–140. <https://doi.org/10.1111/geoj.12008>
- Ogunbode, C. A. – Doran, R. – Hanss, D. – Ojala, M. – Salmela-Aro, K. – Van Den Broek, K. L. – Bhullar, N. – Aquino, S. D. – Marot, T. – Schermer, J. A. – Włodarczyk, A. – Lu, S. – Jiang, F. – Maran, D. A. – Yadav, R. – Ardi, R. – Chegeni, R. – Ghanbarian, E. – Zand, S. – Karasu, M. (2022): Climate anxiety, wellbeing and pro-environmental action: Correlates of negative emotional responses to climate change in 32 countries. *Journal of Environmental Psychology*, 84, 101887. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101887>
- Pellow, D. N.; Nyseth Brehm, H. (2013). „An Environmental Sociology for the Twenty-First Century”. *Annual Review of Sociology*. 39 (1): 229–250. doi:10.1146/annurev-soc-071312-145558
- Pihkala, P. (2020): Anxiety and the Ecological Crisis: An Analysis of Eco-Anxiety and Climate Anxiety. *Sustainability*, 12(19), 7836. <https://doi.org/10.3390/su12197836>
- Ray, S. J. (2020): *A field guide to climate anxiety: How to keep your cool on a warming planet*. University of California Press.
- Sovacool, B. K. – Burke, M. – Baker, L. – Kotikalapudi, C. K. – Wlokas, H. (2017): New frontiers and conceptual frameworks for energy justice. *Energy Policy*, 105, 677–691. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.03.005>
- Sovacool, B. K. – Dworkin, M. H. (2015): Energy justice: Conceptual insights and practical applications. *Applied Energy* 142 435–444. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2015.01.002>
- Steverson, L. A. (2023): Eco-Anxiety in a Risk Society: A Sociological Perspective. In Vakoch, D. – Mickey, S. (szerk.): *Eco-Anxiety and Pandemic Distress*. 1. kiad. New York: Oxford University Press, 99–109. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197622674.003.0008>
- Tirado Herrero, S. (2023): Energy justice and housing. In Bouzarovski, S. – Fuller, S. – Reames, T. G. (szerk.) *Handbook on Energy Justice*. Edward Elgar Publishing, 112–131.
- Tornaghi, C. – Certomà, C. (szerk.) (2021): *Urban gardening as politics*. Routledge – Taylor & Francis Group.
- vander Werff, E. – Steg, L. – Keizer, K. (2013): The value of environmental self-identity: The relationship between biospheric values, environmental self-identity and

environmental preferences, intentions and behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 34, 55–63. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jenvp.2012.12.006>

Verner, M. (2023): Political Trust and Ecological Crisis Perceptions in Developing Economies: Evidence from Ecuador. *Latin American Politics and Society*, 65(4), 147–175. <https://doi.org/10.1017/lap.2023.14>

Wallinder, Y. (2024): Urban gardens as inclusive green living rooms? Gardening activities in Gothenburg, across and within social divides. *Journal of Organizational Ethnography*, 13(3), 410–426. <https://doi.org/10.1108/JOE-10-2023-0057>

Wiertz, D. – De Graaf, N. D. (2022): The climate crisis: What sociology can contribute. In Gërkhani, K. – De Graaf, N. – Raub, W. (szerk.): *Handbook of Sociological Science*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 475–492. <https://doi.org/10.4337/9781789909432.00035>